

AQSH VA YAQIN SHARQ MUNOSABATLARI

Sanoyeva Nasiba Rashid qizi

Sharq mamlakatlari siyosati va xalqaro munosabatlari yoʻnalishi magistranti.

Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti

nasibasanayeva1511@gmail.com

ANNOTATSIYA

Geosiyosiy jihatdan juda muhim oʻrinda joylashgan Yaqin Sharq mamlakatlari doimo dunyo hamjamiyati diqqat markazida boʻlib kelgan. Shu jumladan, dunyoning eng yirik davlatlaridan biri boʻlmish Amerika Qoʻshma Shtatlari tashqi siyosatini bu davlatlarsiz tasavvur etish qiyin. Ushbu maqolada aynan AQSH va YAqin SHarq davlatlari oʻrtasida aloqalar haqida soʻz yuritiladi.

Kalit soʻzlar: *Fors koʻrfazi, dominantlik, strategiya, pragmatizm, diverfikatsiya,*

ABSTRACT

The countries of the Middle East, which are in a very important geopolitical position, have always been the center of attention of the world community. Including, it is difficult to imagine the foreign policy of the United States of America, one of the largest countries in the world, without these countries. This article is about the relations between the USA and the countries of the Middle East.

Key words: *Persian Gulf, dominance, strategy, pragmatism, diversification*

Kirish (Intraduction)

Avvalo bugungi kunda butun dunyo diqqat markazidan oʻrin olayotgan oʻzining boy tarixi, madaniyati, iqtisodiyoti va siyosati bilan mashhur boʻlgan Yaqin Sharq mamlakatlari haqida nimalar bilamiz? Nega aynan bu hudud qudratli davlatlarni oʻziga jalb etmoqda? Quyidagi maqolamzda savollarga oʻrinli yechim topasiz degan umiddamiz.

Yaqin Sharq uch qitʼa – Afrika, Osiyo va Yevropa kesishgan nuqtada joylashgan boʻlib, beshta dengiz – Oʻrtayer dengizi, Qizil dengiz, Qora dengiz, Kaspiy dengizi va Arabiston dengizi bilan oʻrab olingan. Yaʼni geosiyosiy jihatdan juda qulay joyda joylashgan. Tarixan mazkur hudud Fors koʻrfazi, Ormuz qoʻltigʻi va Suvaysh kanali orqali oʻtuvchi muhim xalqaro savdo yoʻllarining asosi boʻlib kelgan. Neft kabi ahamiyatli tabiiy zahiralari va geosiyosiy joylashuvi Yaqin Sharqning xalqaro maydonda oʻziga xos siyosiy hamda iqtisodiy maqomini shakllantirib, uning qudratli davlatlar raqobat maydoniga aylanishiga sabab boʻlib kelmoqda.

Murakkab etnik va diniy muhit, hududiy nizolar hamda boshqa muhim omillar tufayli Yaqin Sharq uzoq davrdan beri ixtiloflar makoniga aylanib qolmoqda, mavjud holatga mintaqadagi dominantlikka erishish maqsadida bo‘lgan tashqi kuchlarning aralashuvi vaziyatni yanada chigallashib ketishiga sabab bo‘lmoqda, mintaqada yuz berayotgan har qanday o‘zgarish dunyoning turli burchaklariga o‘z ta‘sirini o‘tkazmoqda. Shu sabab Yaqin Sharq mavzusi hozirda xalqaro munosabatlarning eng birinchi darajasida bo‘lgan siyosiy masalalardan biriga aylanib ulgurdi.

Sovuq Urushning oxiri va undan keyingi davrlarda Amerika Qo‘shma Shtatlari Yaqin Sharqda o‘zining harbiy faolligini keskin oshirdi. Ko‘rfaz Urushi, Kosovo Urushi, Iroq va Afg‘onistondagi urushlarda AQSh mintaqadagi siyosiy qarama-qarshiliklarni hal qilish uchun harbiy kuchni keng miqyosda qo‘lladi. Biroq mazkur harbiy harakatlar ko‘zlangan tinchlik, xavfsizlik va barqarorlikni ta‘minlash o‘rniga, Yaqin Sharq mintaqasida anti-amerikanizm ruhini avj olishi hamda yanada keskin terroristik-jangarilik kuchlarining o‘shishiga olib keldi. 2001 yil 11 sentyabridagi terrorchilik harakatidan so‘ng o‘sha paytdagi AQSh prezidenti Jorj Bush katta miqdordagi moliyaviy xarajatlarga sabab bo‘lishi ortidan qiyin iqtisodiy muammolarni keltirib chiqargan va mamlakatni Yaqin Sharq mintaqasida yanada keskin siyosiy inqirozlar bilan yuzlashtirgan “terrorga qarshi urush”ni boshladi, bu urush esa deyarli o‘n yil davom etdi. Bundan tashqari 2008 yilda yuzaga kelgan global moliyaviy inqiroz AQShning iqtisodiy o‘shishini turg‘un holga tushib qolishi, yuqori darajali ishsizlik va salmoqli federal qarzlarga sabab bo‘ldi.

Barak Huseyn Obama 2009 yilda Amerika Prezidenti sifatida qasamyod qilganda mamlakat va dunyodagi vaziyat keskinlashib ketgan edi. Iroq va Afg‘onistondagi urush, xalqaro moliyaviy inqiroz, Osiyo-Tinch Okeani mintaqasidagi yangi qudrat markazlarini paydo bo‘lishi AQShning jahondagi siyosiy ta‘sirining keskin pasayib ketishiga olib kelgan edi. Barak Obama rahbarligidagi Amerikaning yangi hukumati oldida hal qilinishi mumkin bo‘lgan o‘ta og‘ir muammolar bo‘lib, ushbu muammolar o‘ta aniqlik, pragmatizm va ongli strategik qadamlarni talab qilardi. Obama ma‘muriyati bir qancha strategik o‘zgarishlarni amalga oshirishga qaror qildi: ichki siyosatga ko‘proq e‘tibor berish, harbiy harakatlarni qisqartirgan holda iqtisodiy qudratni qaytadan tiklash, Yaqin Sharqdan nisbatan chetlanib, Osiyo-Tinch okeani mintaqasida kuchlar muvozanati jarayonlariga imkon qadar ko‘proq ta‘sir o‘tkazish shunday o‘zgarishlar jumlasidan bo‘ldi.

Avvaliga Yaqin Sharq mintaqasidagi AQSh faolligida cheklanish kuzatilgan bo‘lsada, 2011 yilda boshlangan “Arab Bahori” vaziyatni tubdan o‘zgartirdi. Endilikda Obama ma‘muriyati mintaqaga nisbatan e‘tiborni qayta kuchaytirishga, yuz berayotgan o‘zgarishlarga ta‘sir o‘tkazishga, yangi kuchlar muvozanatini

shakllantirishga, mintaqaviy barqarorlik va demokratik islohotlarni qo'llab-quvvatlashga majbur bo'ldi.

21-asrning boshlarida oq uyning tashqi siyosati nuqtai nazaridan Yaqin Sharqning ahamiyati demokratiyani eksport qilish va energiya resurslarini tashishning muhim yo'llari ustidan nazoratni qo'lga kiritish istagi bilan bog'liq edi. Ammo Iroqdagi kampaniya va boshqa bir qator omillar J. M. Rouling ma'muriyatining muvaffaqiyatsizligini ko'rsatdi.

Tramp hukumatga kelishi bilan AQShning Yaqin Sharqqa nisbatan yo'nalishi avvalgi ma'muriyatdan sezilarli o'zgarishlarga duch kelmadi, oq uy tobora ko'proq Isroil va Saudiya Arabistoni bilan munosabatlarni rivojlantirishga, mintaqaning boshqa davlatlaridan uzoqlashishga intilmoqda. Iordaniyani ma'lum bir istisno deb atash mumkin, bu uning Suriya urush teatriga yaqinligi bilan bog'liq. Ushbu mamlakatni AQSh kuchlarining Suriyadagi harakatlari uchun tramplin, shuningdek hukumatga qarshi elementlarni tayyorlash va o'qitish uchun maydon sifatida ko'rish mumkin, garchi bunday tayyorgarlik ko'lami 2015-2017 yillarga nisbatan kamaygan bo'lsa ham, Suriyada faol harbiy harakatlar bosqichi bo'lgan.

Mintaqadagi vaziyat dinamikasi shuni ko'rsatadiki, Amerika tashqi siyosat yo'nalishi bir qator mintaqaviy aktorlarning oq uyga qarshi harakatlarini birlashtirishga olib keldi. Shunday qilib, 2015 yilda ularning manfaatlari bir-biriga mos kelmasligiga qaramay, Rossiya, Eron va Turkiya o'rtasida taktik ittifoq tuzish masalasi paydo bo'ldi. Bundan tashqari, shuni ta'kidlash kerakki, ittifoq AQShning ittifoqchilari va sheriklariga qarshi ham ishlaydi. Bunga Anqaraning ar-Riyodga bo'lgan munosabati va uning o'ldirilgan jurnalist D. Xashoggi ishi bilan bog'liq xalqaro maydondagi harakatlari, yaqin ikki tomonlama savdo-iqtisodiy va siyosiy aloqalarga qaramay misol bo'la oladi.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, Isroil ham, Saudiya Arabistoni ham amerikaparast ritorikani saqlab, Trump ma'muriyati davrida tashqi siyosatini diversifikatsiya qilishga urinishgan. Bayden ma'muriyatini Ar-Riyoddan uzoqlashtirish tendentsiyasini hisobga olgan holda, Saudiya Arabistoni tashqi siyosat yo'nalishini diversifikatsiya qilishga urinishda davom etadi, degan xulosaga kelish mumkin, bu, xususan, neft bozorida Rossiya bilan taktik ittifoqni saqlab qolishni nazarda tutadi. Shunday qilib, umuman olganda, Vashington tomonidan qo'llaniladigan vositalar va amaldagi kasaba uyushma tizimining samarasizligi haqida gapirish mumkin, ammo shunga qaramay ular foydalanishda davom etmoqda.

Mintaqadagi voqealar dinamikasi shuni ko'rsatadiki, oq uy to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita harbiy kuch vositalaridan faol foydalanadi, ammo umuman olganda ulardan foydalanish ko'lami pasaymoqda. Bunga maxsus kuchlar, zarba berish va razvedka uchuvchisiz uchish apparatlari (UAV) dan foydalanish, hukumatga qarshi kuchlarni

tayyorlash va qurol-yarog‘ yetkazib berish, uchuvchisiz zonalarni yaratish va boshqalar kiradi. Xodimlar orasida yo‘qotishlarni oldini olish va moliyaviy resurslarni tejash maqsadida asosan bilvosita usullarga e‘tibor qaratiladi.

Mintaqadagi vaziyat tahlili shuni ko‘rsatdiki, AQSh tashqi siyosati nuqtai nazaridan biz ikki guruh davlatlar, ya‘ni ittifoqchilar va muxoliflar haqida gapirishimiz mumkin. Hozirgi vaqtda birinchi guruhning asosiy mamlakatlari Saudiya Arabistonini o‘z ichiga olishi mumkin (J. Rouling ma‘muriyati davrida). Bayden bu maqomga shubha tug‘dirishi mumkin), Iordaniya, Isroil, Misr, oq uy tomonidan har xil turdagi yordam ko‘rsatiladi (asosan harbiy). Misrga kelsak, unga katta mablag‘ ajratilgan bo‘lsa-da uning mintaqadagi roli "Arab bahori"dan keyin sezilarli darajada pasaygan.

Ushbu guruhga Turkiya va Iroq kiritilmagan. Shunday qilib, Anqara, NATOning rasmiy ittifoqchisi maqomiga qaramay, aslida Amerikaga qarshi pozatsiyada boradi, ya‘ni uni AQShga qarshi guruhga kiritish mumkin (shartli bo‘lsa ham). Iroq, AQSh bilan bir qator ittifoqchilik kelishuvlariga qaramay, xuddi shu sababga ko‘ra AQSh ittifoqchilari qatoriga kirishi ehtimoldan yiroq emas (bu yerda Eron bilan yaqin aloqalar omili ham rol o‘ynaydi).

Birinchi guruh mamlakatlari AQSh byudjetida katta miqdordagi mablag‘ ajratishni ko‘zda tutadi. Shuni ta‘kidlash kerakki, Saudiya Arabistoniga moliyaviy yordam yo‘q, bu harbiy va harbiy bo‘lmagan boshqa vositalar bilan qoplanadi. Birinchisi, qurol-yarog‘ va harbiy texnikalarni sotish va yetkazib berish, ularga xizmat ko‘rsatish, xavfsizlik sohasidagi hamkorlik, mamlakat qurolli kuchlarini tayyorlash va o‘qitish (USMTM), Yamandagi Ar-Riyod harbiy operatsiyasi doirasida logistika yordami va razvedka ma‘lumotlarini taqdim etish, IMET dasturida ishtirok etish (ramziy bo‘lsa ham), mamlakat ichki ishlar vazirligi bilan hamkorlik. Terrorizmga qarshi kurash va Saudiya Arabistonining ichki xavfsizligini ta‘minlash (asosan doimiy ravishda maslahat berish, zarur asbob-uskunalar va xizmatlarni sotish).

Harbiy bo‘lmaganlarga AQSh davlat obligatsiyalariga investitsiyalar, Amerika kompaniyalari (shu jumladan harbiy-sanoat kompleksi) tomonidan amalga oshiriladigan buyurtmalar va shartnomalar kiradi. Ar-Riyod qurollarning eng yirik importchisi, birinchi navbatda amerikalik, shuningdek, AQShning mintaqadagi ikkinchi yirik savdo sherigi (Isroildan keyin). AQSh savdo vakolatxonasi (USTR) ma‘lumotlariga ko‘ra, 2017 yilda Saudiya eksporti 18,8 milliard dollarni tashkil etdi. va Amerika-16,3 milliard dollar. va 2019 yilda-mos ravishda 14,5 milliard va 23,9 milliard

Ikki tomonlama munosabatlarning energiya jihatiga kelsak, hozirgi paytda ikki mamlakat raqobatchi sifatida harakat qilayotganiga alohida e‘tibor qaratish lozim. Bundan tashqari, Saudiya Arabistoni 2016 yilda Rossiya bilan amaldagi taktik ittifoq

tuzdi, uning vazifasi narxlarni ushlab turish uchun neft qazib olishni cheklashdir. Biroq, mavjud vaziyat Washington va Ar-Riyod o'rtasidagi yaqin aloqalarni saqlab qolish va ularning keyingi rivojlanishiga to'sqinlik qilmaydi.

Oq uyning mintaqadagi yana bir muhim hamkori Isroildir. Amr veb-saytiga ko'ra, yahudiy davlati har yili AQSh byudjetidan katta mablag ' oladi (taxminan 3 milliard dollar). yiliga), ularning 99% tashqi harbiy moliyalashtirish (FMF) dasturi tomonidan moliyalashtiriladi. Shuni ta'kidlash kerakki, Obama ma'muriyati davrida ikki tomonlama munosabatlar sovganiga qaramay, yordam hajmi o'zgarmadi. Trump ma'muriyati davrida bu ko'rsatkich ham sezilarli o'zgarishlarga duch kelmadi (amr ma'lumotlariga ko'ra, 2019 fin. 3,3 milliard dollar).

Bundan tashqari, Isroil Amerika qurollarini faol ravishda sotib oladi va mudofaa sohasida AQSh kompaniyalari bilan hamkorlik qiladi (masalan, f-35 qiruvchi samolyoti loyihasi, Arrow raketa tizimi va boshqalar), qo'shma ko'p tomonlama (Juniper Stallion, Austere Challenge) va ikki tomonlama (Juniper Cobra) mashqlarida qatnashadi, AQSh razvedka ma'lumotlarini taqdim etadi (va ularni oladi), shuningdek, AQSh dengiz flotining kemalarini qabul qiladi. Amerikaning Isroil hududidagi harbiy ishtiroki minimaldir (raketalarni erta aniqlash tizimining radarlari), garchi Iroqqa qarshi operatsiyalar paytida Amerika uskunalari va harbiy texnikalari vaqtincha Isroil inshootlarida saqlangan.

Xulosa (Conclusion)

AQShning butun mintaqada mavjudligi va harbiy kuch vositalaridan foydalanish ko'lamini pasayishda davom etmoqda. Xususan, amr yo'nalishi bo'yicha moliyalashtirishning yanada pasayishi (shu jumladan "Suriya muxolifati"), Yamandagi operatsiyasi doirasida saudiyaliklarga harbiy-texnik yordam ko'rsatish, Iroqdagi AQSh qurolli kuchlari kontingentining yanada pasayishi va boshqalar kutilmoqda. Ochiq manbalardan olingan ma'lumotlarga ko'ra, ular yakka va mintaqadagi harbiy-siyosiy vaziyatga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi.

Isroil bilan aloqalar muhim ahamiyat kasb etadi (hatto Bayden ma'muriyati va Netanyaxu o'rtasidagi qiyin munosabatlarni hisobga olgan holda) va mintaqqa mamlakatlari (xususan, Turkiya va Qatar) Isroil bilan munosabatlarni normallashtirishda davom etadilar (AQSh bilan munosabatlarni tiklash maqsadida). Saudiya Arabistoni bilan munosabatlarni rivojlantirish istiqbollari kelsak, yangi demokratik ma'muriyatning o'rnatilishini hisobga olgan holda aniqlik haqida gapirish qiyin. Ikki tomonlama jiddiy tanaffusni kutish qiyin, ammo AQShning Ar-Riyodga bosimi ko'tarilishini taxmin qilish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Евгений Савченко, доцент кафедры экономики и менеджмента Смоленского филиала Финансового университета при Правительстве РФ, сотрудник ИОН РАНХиГС «Арсенал Отечества» № 3 (53) за 2021 г.

2. Le Billon, P., El Xatib, F. (2004 yil mart) "Erkin neftdan" erkinlik moyiga ": terrorism, urush va Fors ko'rfazidagi AQSh geosiyosati", Geosiyosat, 9-jild, 1-son. 109